

Oponentní posudek na disertační práci

Feuersteinův program Instrumentálního obohacování očima učitelů prvního stupně ZŠ

Mgr. Ludmila Májová

**Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze
Katedra psychologie**

Volba tématu:

Práce Ludmily Májové se zabývá programem kognitivní stimulace Rauvena Feuersteina, zaměřuje se především na efekty, jež tento program vyvolává u učitelů. Volbu tématu vítám, a to především ze dvou důvodů: jednak samotné oblasti kognitivního rozvoje jedince nebyla v české psychologii v poslední době pravděpodobně věnována taková pozornost, jakou si zaslouží, druhý důvod má obecnější charakter. Vítám snahu o hlubokou analýzu dopadů či využitelnosti určitého programu (v našem případě programu Instrumentálního obohacování podle R. Feuersteina) na učitele a práci školy. Čeští učitelé jsou vystaveni velké kritice své práce (kritice spravedlivé i nespravedlivé), zároveň je jim nabízena, někdy i vnucována, celá řada inovačních postupů, programů a novinek, a to v převažující míře bez znalosti, co tyto inovace udělají se školní realitou, jak je možné s nimi ve škole pracovat, a především bez znalosti, jak budou působit na učitele a žáky a jaké efekty přinesou. Učitelé jsou bombardováni v médiích zjednodušenými, velmi často zavádějícími doporučeními, jak mají školu měnit, a to bez znalosti podstaty školní práce. Na dokreslení uvádím dva velmi frekventované mediální výroky, které na školu často padají a které mají velkou souvislost s tématem disertační práce. „*Škola je o neužitečných věcech a žáci se ve škole nudí.*“ Před učiteli pak stojí imperativ, že vždy a všude musí propojit probíranou látku s životem žáků a zároveň musí vyučování udělat natolik hravé a zábavné, aby se nikdo ve škole nenudil.

Disertační práce L. Májové je vystavěna poměrně náročně, a to jak v teoretické části, kde konfrontuje přístupy různých autorů a srovnává je s přístupem R. Feuersteina, tak v části empirické, kde nezůstává jen u analýzy výsledků realizovaného výzkumu u nás, ale srovnává výsledky i se zahraničními evaluačními studii Instrumentálního obohacování.

Cíl práce (popsat efekty, jež u učitelů vyvolává kognitivně stimulační program Instrumentálního obohacování) byl stanoven jasně a přes komplikace s výzkumným vzorkem a časovým harmonogramem realizace výzkumu byl cíl splněn. Jednotlivé kapitoly se k hlavnímu tématu práce jasně vztahují. Závěry výzkumu jsou velmi podnětné z hlediska

vlivu tohoto programu na učitele, ale i z hlediska vztahu ke školnímu vyučování a školní realitě.

Obsahové zpracování:

Teoretická část práce je jasně strukturována, jednotlivé kapitoly mají logickou návaznost, má ucelený charakter. Teoretická část práce přináší cenné podněty sama o sobě a zároveň tvoří funkční předpolí části empirické.

V první kapitole jistě zaujmou otázky, zda jde myšlení učit, či rozvaha, zda je lepší kognitivní výuku zakotvit do speciálního předmětu nebo ji promítnout do jednotlivých tradičních školních předmětů. V diskusi těchto otázek se autorka opírá o zahraniční autory, trochu zapomíná na práce starších českých autorů k této problematice. Především Prof. Kulič tyto otázky ve svých pracích řešil, (srov. např. Psychologie řízeného učení, ale i jiné práce), z novějších prací se tématu okrajově dotýká i H. Krykorková, která pracuje s pojmem „kognitivní svěbytnost“ či pojmem „autonomie a nezávislost poznání“.

Výborně zpracované jsou v této kapitole především části, které se týkají vlivu Piagetovy teorie a Vygotského teorie na školní výuku. Autorka prokazuje, že umí pracovat i s náročným odborným cizojazyčným textem, umí rozpoznat specifiky přístupů jednotlivých autorů a identifikovat shody a rozdíly v přístupech. Formuluje i vlastní stanovisko, které přesvědčivě dokládá.

V další kapitole představuje autorka velmi zdařile vlastní Feuersteinovu teorii i jeho program Instrumentálního obohacování, jde o velmi rozsáhlý a propracovaný intervenční program, jehož hlavním cílem je rozvoj a posilování rozličných kognitivních funkcí člověka. Autorka nás seznamuje s historickými souvislostmi vzniku programu, ale zároveň neopomíná přiblížit současnou situaci ve světě pokud jde o obohacování školní praxe o přístupy směřující k výuce a rozvoji myšlení. Pro prezentaci Feuersteinova díla si zvolila následující strukturu:

- teorie strukturní kognitivní modifikovatelnosti (hluboké osobní přesvědčení a víra, že člověk má potencialitu rozvíjet a měnit svůj kognitivní systém);
- teorie zkušenosti zprostředkovaného učení (rozlišení učení přímého a zprostředkovaného vlivem jiných osob);
- kognitivní mapy (koncept umožňující analyzovat mentální procesy – podchycení kognitivních deficitů);
- pedagogicko-psychologická diagnostika – testové baterie;
- představení kognitivně stimulačního programu Instrumentálního obohacování.

Autorka přesvědčuje, že má hluboký vhled do hlavních tématických linií Feuersteinovy práce a do jejich vzájemné propojenosti. Výklad je velmi čtivý, proložený příklady a komentáři, které posléze autorka využije v empirické části. Autorka prokazuje, že umí pracovat se zahraniční originální literaturou. Zpracovává velké množství literárních zdrojů přesně a správně odkazuje (cituje).

Empirická část. První kapitola empirické části je věnována zahraničním evaluačním studiím Instrumentálního obohacování a především tzv. Somersetské evaluační studii, se kterou bude autorka srovnávat své výsledky.

Původní design výzkumného projektu autorky byl širší než se podařilo nakonec realizovat. Hlavní obtíže (šlo o obtíže převážně objektivního charakteru) byly se získáním vhodného vzorku, je škoda, že se výzkum nepodařilo realizovat v původním rozsahu. Určité omezení rozsahu výzkumu byla na jedné straně komplikace, na straně druhé to přineslo snad i určitou výhodu: autorka soustředila své síly do intenzivního zpracování získaných materiálů a jejich hluboké elaboraci. Autorka v práci pečlivě popisuje sběr dat, která byla především získána pomocí položených rozhovorů. Druhým zdrojem informací byly dva dotazníky v podobě sémantického diferenciálu (přejaté z anglické studie Blaggovy). Zároveň autorka využívá své bohaté zkušenosti s kurzy Instrumentálního obohacování. Respondenty byly jednak absolventky kurzu Instrumentálního obohacování - tzv. experimentální skupina v počtu 9 (název experimentální skupina v tomto případě úplně nesedí) a jednak kontrolní skupina učitelek v počtu 6, které kurz neabsolvovaly.

Z metodologického hlediska práce kombinuje kvalitativní a kvantitativní postupy s důrazem na kvalitativní analýzu. Autorka provádí velice pečlivou obsahovou analýzu a kategorizaci zaznamenaných výpovědí (detailní přehled jednotlivých kategorií i s ukázkami formulací je v příloze). Vytvoření agregovaných kategorií je promyšlené, jednotlivé kategorie tvoří relativně samostatné celky, ale zároveň umožňují ve své provázanosti neztratit hlavní cíl práce. Autorka v textech sleduje následující kategorie:

- reakce na kurz;
- proměny vyučování;
- propojování instrumentálního obohacování a výuky;
- výuka myšlení ve škole;
- běžná praxe;
- irelevantní témata (výroky pro hlavní témata nepodstatné).

Jednotlivé kategorie jsou ještě rozděleny do podkategorií. Autorka pracuje velice pečlivě, logicky a systematicky. Výroky, které při rozhovorech autorka získala, byly rozděleny přibližně do 800 výroků (většinou jde o jednu větu nebo souvětí). Vše je pečlivě dokladováno. Jednotlivé kategorie byly následně kvantitativně zpracovány a byla provedena obsahová analýza kvantitativních údajů. Následuje srovnání experimentální a kontrolní skupiny. Oceňuji pečlivost autorky, ale pro čtenáře jsou na některých místech tyto pasáže trochu přesyteny dílčími informacemi a polevuje pozornost, argumentace závěrů je však velmi přesvědčivá.

Výsledná interpretace témat a kategorií přináší nové pohledy a netradiční uchopení problematiky zavádění nových prvků (inovací) do škol. Tyto výsledky jsou doplněny výsledky dvou škál převzatých z anglického originálu, které byly statisticky zpracovány. Vzhledem k malému počtu respondentů byly statistické možnosti velmi omezeny. O to více oceňuji, že autorka vzhledem do možností a zároveň omezení statistického zpracování umí vytěžit ze statistické analýzy maximum.

V kontextu daného výzkumu se mimo jiné ukázal jako zajímavý údaj vypovídající o homogenitě jednotlivých názorů u učitelů. I když autorka s tímto údajem pracuje, bylo možno komentovat i zjištění, které vyplývá z otázek s velkou respektive malou homogenitou v názorech učitelů. Učitelé se shodují především v názoru, že FIE pomáhá žákům vytvořit si vlastní názor (SD 0,73), dále že pohled učitelů na schopnost žáků se vlivem FIE změnil (SD 0,73) a že se na vyučovací hodiny vlivem FIE připravují důkladněji (SD 0,97), naopak se učitelé rozcházejí v názoru, že FIE mi pomáhá v řešení situací v každodenním životě (SD 2,24), výcvik v programu FIE měl za následek zlepšení některých mých slabších kognitivních

schopností (SD 1,8), dále názor že program FIE může být velkým přínosem ve všech vyučovacích předmětech (SD 1,73) a i názor že FIE umožňuje osvojit si terminologii, která je pro běžnou výuku velmi užitečná (SD 1,66). Tato zjištění asociuji s celkovým dojmem při pročitání rozhovorů s učiteli – dnešní učitel ví, jak má odpovídat v otázkách zaměřených na rozvoj žáků (spojení školy se životem a podobně), teprve za hranicí běžně tradovaných „rozvojových moudrostí“ se otvírá skutečný svět názorů a praktik učitelů..

Celkově hodnotím kvalitativní i kvantitativní zpracování velmi pozitivně, autorčiny interpretace jsou korektní, ale svým způsobem i odvážné v otvírání dalších otázek pro další zkoumání. Autorce doporučuji, aby se dále kognitivnímu rozvoji věnovala.

Většinou se setkáváme s černobílým pohledem na různé programy zaváděné do škol, teprve pečlivá analýza však může pomoci k odhalení jejich skutečného přínosu a zároveň i případných omezení. A tak je to pravděpodobně i s instrumentálním obohacováním, jehož hlavní přínosy jsou pravděpodobně někde jinde než je proklamováno.

Formální úprava:

Práce má přiměřený rozsah: 184 stran textu a 91 stran příloh. Přílohy především obsahují přesný přepis zvukového záznamu rozhovorů s učiteli a zakódovaný podrobný přehled témat, kategorií a výroků, které zazněly v rozhovorech s učiteli. Dále najdeme v přílohách ukázky použitých dotazníků a některé upřesňující tabulky k statistickému zpracování.

Po formální stránce má práce všechny náležitosti: čestné prohlášení, strukturovaný obsah, anotaci v českém a anglickém jazyce, logickou strukturu kapitol, shrnutí výsledků, jejich diskusi, závěr a seznam použité literatury. Seznam použité literatury je velmi bohatý (přibližně 118 titulů), převažuje zahraniční literatura po roce 1990 – 53 titulů, starší zahraniční 38 titulů, zastoupení české odborné literatury je asi třetinové a zahrnuje především nověji vydané publikace (po roce 1990) – 25 titulů, ze starší literatury jsou zastoupeny jen dvě knížky od Vygotského. Oceňuji perfektní práci se zahraniční literaturou. Její silné zastoupení si vyžaduje i téma práce a výzkumný záměr porovnávací autorčiny výsledky se zahraničními výzkumy. Přesto se domnívám, že by autorka mohla najít i v české kotlině některé další zajímavé podněty ke své práci. Mám na mysli především myšlenky Prof. Kuliče.

Práce je psaná kultivovaným odborným jazykem, ale zároveň je poměrně čtivá. Jen některé partie, kdy je detailně rozebírán text rozhovorů z hlediska jednotlivých kategorií, by pravděpodobně mohly být zestručněny aniž by se ztrácely informace. Překlepů je poměrně málo. Grafická úprava práce je promyšlená. Tabulky jsou přehledné, ale pozor na jejich půlení mezi stránkami. Také číslo a název tabulky, který je umístěn pod tabulkou, není úplně typický. Tabulky umístěné v práci jsou označovány římskými čísly, tabulky v přílohách řeckými. Pravděpodobně autorka chtěla odlišit umístění, ale nepovažuji to za nejšťastnější. Na straně 262 (příloha) poslední řádek dotazníku jsou do protiváhy postaveny osobnostně a osobně – nejde o překlep?

Otázka pro autorku:

Osobně vidím největší význam metody Instrumentálního obohacování a příslušného diagnostického materiálu v psychologicko – diagnostické rovině, tedy využití pro poradenské

psychology případně školní psychology a podobně. Z textu vyplývá, že tímto názorem nejsem daleko od názoru autorky. Ráda bych ji tedy poprosila o upřesnění těchto možností využití.

Závěr:

Celkově hodnotím disertační práci kladně a doporučuji autorce pokračovat v oblasti podpory rozvoje myšlení žáků. Poznámky, které jsem výše uvedla, nesnižují hodnotu vykonané práce, spíše upozorňují na složitost evaluačních postupů, které mají posoudit zařazování nových prvků (programů) do škol. Práci považuji za významný příspěvek do diskuse k problematice evaluace nových programů pro české školství.

Práce splňuje všechny požadavky kladené na disertační práci na Pedagogické fakultě UK. Odpovídá svým rozsahem, hloubkou vědecké elaborace, obsahem i způsobem zpracování.

Jednoznačně doporučuji, aby byla disertační práce přijata k obhajobě.

V Praze 31.5.2011

Doc. PhDr. Isabella Pavelková, CSc.